

'Jan lader kuset male'

Een onderzoek naar het oordeelsgedrag van Nederlandse leerders van het Deens bij Deense causatief-constructies.

Alexandra Louise Agatha Andersson, 3639266

29 juni 2013

Eindwerkstuk Bachelor Taalwetenschap, Universiteit van Utrecht

Begeleider: Prof. dr. P.H.A. Coopmans

2° lezer: Prof. dr. M.B.H. Everaert

INHOUD

0. Abstract	3
1. Inleiding	4
2. Theoretisch kader	5
2.1 Tweede taalverwerving	5
2.2 Causatief in het Nederlands en Deens	8
3. Methode	16
3.1 Design	16
3.2 Participanten	18
3.3 Meetinstrumenten	19
3.4 Procedure	19
3.5 Analyse	21
4. Resultaten	23
5. Conclusies	27
6. Discussie	30
7. Dankwoord	32
8. Referenties	32

BIJLAGEN

1. Vragenlijst Denen	33
2. Vragenlijst Nederlanders	37

0. ABSTRACT

Het Nederlands heeft de standaardwoordvolgorde ‘subject-object-verb’ (SOV), het Deens daarentegen heeft de standaardvolgorde ‘subject-verb-object’ (SVO). De causatiefconstructie met een passief complement heeft in het Deens echter de woordvolgorde SOV, net zoals in het Nederlands. In het Engels bestaat deze constructie helemaal niet.

In dit onderzoek stond de volgende vraag centraal: Waardoor laten Nederlandse leeders van het Deens zich leiden bij het beoordelen van Deense causatieven? De volgende twee hypothesen zijn hierbij opgesteld:

- 1. Nederlandse leeders van het Deens zullen geleid worden bij hun oordeel door onbewust een vergelijking met de structuur van het Engels te maken.*
- 2. Nederlandse leeders van het Deens zullen onbewust geleid worden bij hun oordeel door hun kennis van de structuur van het Nederlands.*

De vragenlijst was een online grammaticaliteitsoordeel-taak die uit zowel causatiefconstructies als uit filleritems bestond. Nederlandse leeders (N=37) van het Deens hebben deze online vragenlijst ingevuld en ter controle ook nog een aantal Denen (N=10). Analyse van de resultaten liet zien dat de Nederlandse leeders van het Deens hun oordeel noch op het Engels noch op het Nederlands baseerden. Globaal gezien beoordeelden alle participanten de zinnen als minder grammaticaal dan verwacht werd. De causatiefconstructies werden dus grammaticaal gezien vrij laag beoordeeld.

Dutch has the standard word order subject-object-verb (SOV), whereas Danish has the standard word order subject-verb-object (SVO). However, the causative with a passive complement has the standard word order SOV in Danish, just as in Dutch. English, on the other hand, doesn't have this construction. The main question in this research was: What do the Dutch learners of Danish base their knowledge on in judging Danish causatives? The following two hypotheses were constructed:

- 1. Dutch learners of the Danish language will subconsciously make a comparison with the structure of English while making their judgments.*
- 2. Dutch learners of the Danish language will subconsciously use their knowledge of the structure of Dutch while making their judgments.*

The questionnaire was an online grammaticality judgment task that contained both causatives and fillers. Dutch learners of the Danish (N=37) language filled in the questionnaire. Ten

Danes also filled in the questionnaire as a control. Analysis of the data showed that the Dutch learners of the Danish language base their judgments on neither English nor Dutch. In general, all participants scored the sentences as grammatically more incorrect than expected. Thus, the causative was rather poorly rated on its grammaticality.

1. INLEIDING

Het doel van dit onderzoek is om duidelijkheid te krijgen over het oordeelsgedrag van Nederlandse leeders van het Deens bij Deense causatieven met een passief complement. In theoretisch taalkundig onderzoek wordt causatiefconstructies in twee of meer talen veelal met elkaar vergeleken. Zo vergeleek Taraldsen (1991) de causatief in de Scandinavische talen onderling en met de die in de Romaanse talen. Een concrete vergelijking tussen de Nederlandse en de Deense causatief is er echter nog niet gemaakt. En juist deze twee talen zijn interessant om te onderzoeken, aangezien één Deense causatiefconstructie wordt gevormd op basis van de standaard SVO-woordvolgorde in het Deens, terwijl een andere causatiefconstructie in het Deens hetzelfde wordt gevormd als de Nederlandse causatiefconstructie met de standaardwoordvolgorde SOV van het Nederlands. Naar verwachting zal dit voor verwarring zorgen onder Nederlandse tweede-taalleeders van het Deens. Het doel van dit onderzoek is daarom ook om data te verkrijgen die duidelijkheid geven over de vraag waardoor Nederlandse leeders van het Deens zich zullen laten leiden bij het beoordelen van Deense causatieven met een passief complement. Hierbij zijn twee hypothesen geformuleerd:

1. Nederlandse leeders van het Deens zullen geleid worden bij hun oordeel door onbewust een vergelijking met de structuur van het Engels te maken.

Het Engels heeft namelijk de SVO- standaardwoordvolgorde, net zoals het Deens. Door grote kennis van het Engels zullen zij deze taal met het Deens vergelijken en dezelfde woordvolgorde in constructies verwachten aan te treffen. De tweede hypothese staat hiertegenover:

2. Nederlandse leeders van het Deens zullen onbewust geleid worden bij hun oordeel door hun kennis van de structuur van het Nederlands.

Zij zullen de kennis van hun moedertaal gebruiken bij het verwerven van het Deens als tweede taal. De woordvolgorde van het Nederlands zullen zij onbewust gebruiken bij het leren van het Deens. Hierin volgen zij hun intuïtie en staan er verder niet bij stil.

Dit onderzoeksverslag zal vijf secties beslaan. Om te beginnen zal het theoretisch

kader uit twee delen bestaan; een discussie over tweede taalverwerving, en een uiteenzetting van de syntactische structuren van de Nederlandse en Deense causatief. Vervolgens zullen de methode van het onderzoek worden uitgelegd en de resultaten van het oordeelsgedrag van de tweede-taalleerders bij causatieven worden besproken. Hieruit zal de conclusie worden getrokken en wordt er afgesloten met een discussie.

2. THEORETISCH KADER

2.1 Tweede taalverwerving

Onderzoek naar tweede taalverwerving wordt ongeveer gedaan sinds de jaren zestig van de vorige eeuw (Ellis, 2008). Dit was in het begin voornamelijk linguïstisch van aard, maar in de loop der jaren heeft dit zich verbreed tot psycholinguïstisch, en later pragmatisch onderzoek. Tegenwoordig wordt er ook veel sociolinguïstisch onderzoek verricht op het gebied van tweede taalverwerving. In deze beschrijving wordt echter alleen ingegaan op de linguïstische benadering, aangezien het verrichte onderzoek specifiek betrekking heeft op de syntaxis van het Deens en het Nederlands.

Op het gebied van het linguïstische onderzoek naar taalverwerving hebben de ideeën van Chomsky een grote rol gespeeld. Chomsky kwam met de theorie van Universele Grammatica (UG) als een sturende factor bij primaire taalverwerving. De UG is een abstracte theorie van grammatica's, waar elke spreker mee geboren wordt, die de grammatica's van moedertaalsprekers beperkt door universele linguïstische principes (White, 2003). Deze Universele Grammatica is gebaseerd op het uitgangspunt dat de kennis van moedertaalsprekers niet alleen verworven kan zijn op basis van de input die zij hebben gekregen als kind. Er is namelijk een mismatch tussen de input en de output van het kind. Dit verschijnsel wordt de *poverty of the stimulus* genoemd. Er zijn eigenschappen van taal die zo abstract, complex en niet terug te voeren op ervaring zijn dat men aanneemt dat ze niet aangeleerd zijn, maar dat een aangeboren systeem zorgt dat deze complexiteit kan worden doorgrond. Dit aangeboren systeem bevat allerlei universele linguïstische principes en grammaticale eigenschappen. Universele principes waarbij er gekozen wordt voor één van de twee beschikbaar gestelde opties, worden parameters genoemd. Het zijn als het ware binaire schakelaars die of het ene of het andere kiezen. Deze parameters zorgen voor de cross-linguïstische variatie, wat betreft de grammatica-verschillen die tussen talen bestaan (White, 2003).

Op basis van de theorie van de UG bij moedertaalsprekers hebben andere onderzoekers beweerd dat de *tussentalige grammatica (interlanguage grammar)*, de grammatica van tweede-taalleerders, ook beperkt wordt door de principes en parameters van de UG. Om deze bewering te kunnen staven, moet volgens White (2003) worden voldaan aan de volgende twee observaties:

1. The phenomenon being investigated must be underdetermined by the L2 (second language) input. That is, it must not be something that could be acquired by observation of the L2 input, including statistical inferencing based on frequency of occurrence, on the basis of analogy, or on the basis of instruction.

2. The phenomenon should work differently in the L1 (first language) and the L2. That is, it must be underdetermined by the L1 grammar as well. In this way, transfer of surface properties can be ruled out as an explanation of any knowledge that L2 learners attain (p. 23).

White (2003) brengt een aantal experimenten naar voren waarvan de resultaten aantoonde dat de tweede-taalleerders van verschillende talen onbewuste kennis moesten hebben die afgeleid kon worden van noch de (tweede taal) T2 input noch de (moedertaal) T1 input. Deze experimenten wijzen dus in de richting dat de bovenstaande twee condities juist zijn en dat de UG de tussentalige grammatica's beperkt.

Over de manier waarop de UG de tussentalige grammatica's beperkt, zijn vanaf de jaren negentig verschillende theorieën te vinden en dan met name over de *initial state*. Dit begrip verwijst naar de onbewuste linguïstische kennis die tweede-taalleerders hebben voordat zij ook maar enige input hebben gekregen van de tweede taal. Volgens Chomsky (1981) is bij de eerste taalverwerving de UG de initial state. Bij het leren van een tweede taal is het niet zo vanzelfsprekend dat de UG de initial state is, aangezien de eerste taal ongetwijfeld enige invloed heeft op de invulling van de UG onder blootstelling aan de gegevens van de eerste taal. De discussie is namelijk of de UG samen met de eerste taal wordt gevormd tot een afzonderlijke grammatica of dat het gescheiden blijft van taalspecifieke grammatica's. In het eerste geval zou er bij het leren van een tweede taal geen oorspronkelijke UG meer zijn en de grammatica van de moedertaal dus de initial state zijn. In het tweede geval, waarbij de UG gescheiden blijft van taalspecifieke grammatica's, zou de UG intact blijven en dus ook de initial state van de tweede taal kunnen zijn (White, 2003).

White (2003) bespreekt een aantal voorbeelden van theoretische voorstellen waarbij de initial state de moedertaalgrammatica is: De *Full Transfer Full Access Hypothesis*, de *Minimal Trees Hypothesis* en de *Valueless Features Hypothesis*. De tegenhangers zijn theorieën waarbij de initial state de oorspronkelijke UG is: De *Initial Hypothesis of Syntax* en de *Full Access Hypothesis*. Deze theorieën kunnen goed ondergebracht worden in het volgende schema.

Tabel 1. Theorieën initial state (Meisel, 2011, p. 93)

(1) Full transfer	(4) Full access to UG
(2) Partial transfer	(5) Partial access to UG
(3) No transfer	(6) No access to UG

De *Full Transfer Full Access Hypothesis* en de *Full Access Hypothesis* vertegenwoordigen de meest zwart-witte visies. Bij de eerste is de moedertaalgrammatica de initial state en valt dus onder (1) Full transfer. Bij de tweede is UG de initial state bij het leren van een tweede taal en hoort dus bij (4) Full access to UG. De andere voorstellen schetsen een genuanceerder beeld van de initial state.

Over de ontwikkeling van tussentalige grammatica's bestaan ook verscheidene theorieën. Deze theorieën zijn met name gebaseerd op de vraag of grammatica's in de loop der tijd veranderen en zo ja, op welke manier. Hierbij wordt specifiek de vraag behandeld of ook tussentalige grammatica's beschreven kunnen worden aan de hand van de setting van parameters van de UG. Want zoals hierboven al beschreven is, is er een sterk vermoeden dat tussentalige grammatica's beperkt worden door de UG, aangezien tweede-taalleerders abstracte kennis hebben die niet verworven kan zijn op basis van de input. Desondanks kan niet in alle gevallen de eerste taal worden uitgesloten als bron van deze abstracte kennis. Het kan namelijk het geval zijn dat dezelfde universele principes ten grondslag liggen aan de tweede taal (White, 2003).

Op basis hiervan zijn er meerdere theorieën gevormd wat betreft de parameters in tussentalige grammatica's. Deze theorieën zijn in te delen in twee benaderingen, die elk weer twee subcategorieën bevatten. De eerste benadering houdt een *aftakeling in parametrische systemen (breakdown in parametric systems)* in. Dat wil zeggen, dat tussentalige grammatica's niet volledig beperkt worden door de UG en dat ze wellicht eigenschappen

vertonen die niet karakteristiek zijn voor natuurlijke taal in het algemeen. Deze benadering is in te delen in *globale aftakeling* en *lokale aftakeling*. Globale aftakeling betekent hier dat er helemaal geen parameters zijn in tussentalige grammatica's. Lokale aftakeling houdt in, zoals de term al suggereert, dat de tussentalige grammatica's wel parameters bevatten, maar dat sommige van deze buiten werking (*defective*) zijn (White, 2003).

De tweede benadering houdt in dat tussentalige grammatica's onaangetast (*unimpaired*) blijven. Ze zullen geen eigenschappen laten zien die afwijkend zijn van de eigenschappen van natuurlijke taal. Ook worden de tussentalige grammatica's beschreven aan de hand van UG parameters. De eerste subcategorie van deze benadering is dat er geen parameter-resetting plaatsvindt, waardoor dezelfde settings beschikbaar zijn als in de T1. Dit contrasteert met het idee dat parameters wel omgezet kunnen worden in tussentalige grammatica's. Bij deze theorie zijn de parameters dus wel afwijkend van de parameters in de T1 (White, 2003).

Ondanks deze uiteenlopende theorieën, lijken verschillende onderzoeken erop te wijzen dat tussentalige grammatica's parameters bevatten en dat deze overeenkomen met de parameters van de UG. Zodoende laten al deze theorieën over tweedetaalverwerving zien dat er verschillende benaderingen zijn, met inzichten die niet helemaal goed op elkaar aansluiten en soms zelfs contrasteren met elkaar. Het onderzoek naar tweedetaalverwerving is in volle bloei.

2.2 Causatief in het Nederlands en Deens

Het onderzoek waarmee ik een bijdrage hoop te leveren aan het antwoord op de vraag hoe tweede taalverwerving in zijn werk gaat, richt zich op de verwerving van een specifiek grammaticaal verschil tussen twee Germaanse talen. Het betreft hier het verschil in een bepaalde causatiefconstructie in het Nederlands en Deens. Aan de hand van de verschillende standaardwoordvolgordes in het Nederlands en Deens zou men ook in deze constructie een verschillende woordvolgorde verwachten. Dit is echter niet het geval: het Deens wijkt hierin af van zijn standaardwoordvolgorde. Nu is de vraag hoe Nederlandse leerders van het Deens hier mee om zullen gaan. Waardoor laten zij zich leiden bij het grammaticaal beoordelen van deze Deense causatief-constructie? En hoe zijn zij tot dit oordeel gekomen? Hebben zij wellicht na verloop van tijd een parameter omgeschakeld in hun tussentalige grammatica, waardoor hun oordeel wordt bijgesteld? Ik hoop hiermee meer helderheid te kunnen krijgen in de discussie over de rol van parameters in tussentalige grammatica's en in het algemeen over

het verloop van tweede-taalverwerving.

In het Nederlands wordt de causatiefconstructie vaak samen met een bepaald zinscomplement gevormd door het werkwoord *laten*:

(1) Jan laat [Klaas het huis schilderen].

In deze constructie is er sprake van een small clause complement met een lexicaal subject (Coopmans, 1985). *Klaas* is het lexicaal subject van het small clause complement *Klaas het huis schilderen*. Dit is een small clause complement vanwege het feit dat het geen finiet werkwoord bevat, maar zich verder wel gedraagt als een echte zin, dus met een subject en een verbaal predicat.

Ook in het Engels is deze constructie mogelijk en wordt het ingeleid door ofwel het causatieve werkwoord *let* ofwel het causatieve werkwoord *make* (Coopmans, 1985):

(2) John let [Claus paint the house].

In het Nederlands komt bij zin (1) in het complement het werkwoord *schilderen* achter het object *het huis* te staan, aangezien het Nederlands een SOV taal is. Dit houdt in dat het subject voor het object komt te staan, en het object weer voor het hoofdwerkwoord. Nu is het echter wel zo dat het Nederlands de regel kent dat de (finiete) persoonsvorm altijd op de tweede plaats in de zin moet komen te staan, ook wel het verb second-verschijnsel (V2-verschijnsel) genoemd. In zinnen met slechts één (finiet) werkwoord hanteert het Nederlands daarom wel de SVO-volgorde. De standaardwoordvolgorde SOV is overigens goed te zien in zowel bijzinnen (3) als in hoofdzinnen met meerdere werkwoorden (4):

(3) Jan is erg blij, omdat Klaas een liedje speelde.

(4) Klaas heeft een liedje gespeeld.

In zin (3) is *omdat Klaas een liedje speelde* de bijzin. Hierin is *Klaas* het subject, *een liedje* het object en *speelde* het werkwoord. Dit is dus een duidelijk voorbeeld van de standaard SOV-woordvolgorde, net zoals te zien is in zin (4). *Klaas* is hierin het subject, *een liedje* het object en *gespeeld* het hoofdwerkwoord. De persoonsvorm en tevens het hulpwerkwoord

heeft staat op de tweede plaats in de zin, achter het eerste zinsdeel, het onderwerp. Het OV karakter van het Nederlands wordt zichtbaar gemaakt door de relatie tussen het lijdend voorwerp *het liedje* en het lexicale werkwoord *gespeeld*.

Het Engels daarentegen is een SVO taal:

(5) John is very happy, because Claus played a song.

(6) Claus has played a song.

Dus onder deze standaard aanname is het ook te verwachten dat in constructie (2) het object achter het werkwoord komt te staan; *paint the house*.

In het Deens is de woordvolgorde in deze constructie hetzelfde als in het Engels (Taraldsen, 1991):

(7) Jan lader [Klaus male huset].

Jan laat Klaas schilderen het huis

‘Jan laat Klaas het huis schilderen.’

Deze woordvolgorde verwacht men ook, aangezien ook het Deens een SVO volgorde kent:

(8) Jan er meget glad, fordi Klaus spillede en sang.

Jan is erg blij, omdat Klaas speelde een liedje

‘Jan is erg blij, omdat Klaas een liedje speelde.’

(9) Klaus har spillet en sang.

Klaas heeft gespeeld een liedje

‘Klaas heeft een liedje gespeeld.’

Op basis van deze eerste beschrijving van de causatief lijkt het Deens dus, net als het Engels, alleen in de woordvolgorde van het zinscomplement te verschillen van het Nederlands: VO in plaats van OV.

Een tweede constructie die het Nederlands kent, is de causatief waarbij het subject wordt weggelaten (Coopmans, 1985, p. 57):

(10) Jan laat het huis schilderen.

De agens van het complement kan syntactisch gerealiseerd worden door middel van een *doorbepaling* (11). Dit is één van de eigenschappen van een passief. Coopmans (1985) heeft laten zien dat deze het complement van deze constructie meerdere eigenschappen van een passief heeft, dus daarom wordt ook wel gezegd dat het complement een verborgen passief bevat.

(11) Jan laat het huis schilderen door Klaas.

Het Engels kent de causatief constructie met de verborgen passief niet (Zubizarreta, 1983, p. 262):

(12) *John let paint the house.

Het Deens daarentegen, kent in tegenstelling tot het Engels, wel deze causatiefconstructie met verborgen passief (Taraldsen, 1991):

(13) Jan lader huset male.

Jan laat het huis schilderen

(14) Jan lader huset male af Klaus.

Jan laat het huis schilderen door Klaas

Opvallend hieraan is dat bij deze constructie het object niet *nà* het werkwoord komt te staan, maar ervoor: *huset male* in plaats van *male huset*. In deze constructie is dus sprake van een SOV-volgorde, wat weer gelijk is aan de Nederlandse woordvolgorde.

Het Zweeds is, net zoals het Deens, een SVO taal en lijkt ook in veel opzichten op het Deens, maar heeft bij de causatiefconstructie met verborgen passief wel de verwachte SVO volgorde (Taraldsen, 1991):

(15) Jan la måla husett.

Jan laat schilderen het huis

‘Jan laat het huis schilderen.’

Qua oppervlakte woordvolgorde leiden de observaties samenvattend tot het volgende

overzicht van mogelijkheden van de causatiefconstructies:

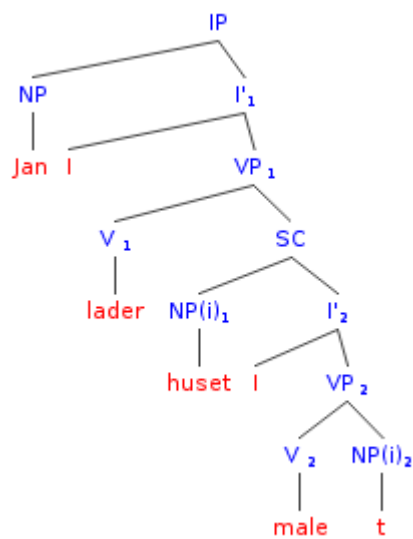
(16)	Nederlands	Deens	Engels	Zweeds
(1)	OK	*	*	*
(2)	*	OK	OK	OK
(10)	OK	OK	*	*

Dit overzicht laat zien dat het Deens bij de causatief met een actief complement ((1) + (2)) dezelfde woordvolgorde heeft als het Engels. Dit is ook wat men verwacht onder de standaardaanname dat zowel het Deens als het Engels SVO is.

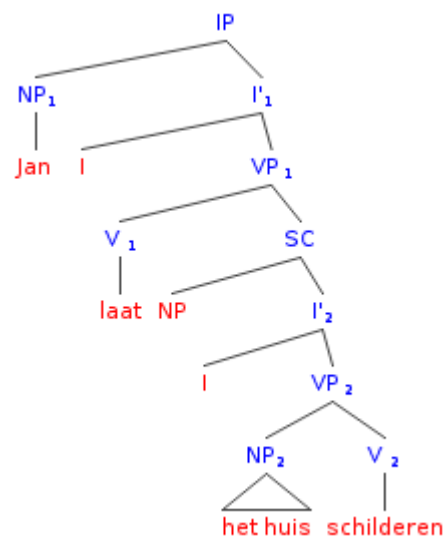
Het verrassende aan dit overzicht zit in het feit dat bij de causatiefconstructie met een verborgen passief in het complement ((10)), het Deens dezelfde woordvolgorde heeft als het Nederlands, namelijk SOV. Dit zou men niet verwachten onder de standaardaanname dat het Deens onderliggend SVO is. Het Zweeds, dat dus net zoals het Deens de SVO-volgorde kent, heeft in tegenstelling tot het Deens wel de SVO-woordvolgorde aan de oppervlakte bij de causatiefconstructie met het passief complement. De aanname die ik voor nu doe is dat in het Deens *huset* van de NP positie onder de tak VP² verplaatst naar de NP onder de tak VP¹ om casus te verkrijgen, zoals te zien is in de boomstructuur van zin (13) hieronder.¹ Dat kan niet worden verkregen in de objectpositie bij het passief complement. Het werkwoord *male* is namelijk een passief werkwoord en passieve werkwoorden geven geen casus (Carnie, 2007). De NP *huset* heeft echter wel casus nodig om zijn thematische functie te kunnen vervullen en casus kan worden gevonden onder NP¹. Het Nederlands, daarentegen, heeft zonder verplaatsing al de correcte woordvolgorde. Verplaatsing van de NP *het huis* zou in beginsel wel mogelijk zijn, maar Coopmans (1985) heeft laten zien dat dit in het Nederlands toch niet mogelijk is. Dat deze verplaatsing ook niet automatisch gebeurt, is aan de hand van het Zweeds zichtbaar. Zoals weergegeven in (15), heeft het Zweeds wel SVO woordvolgorde bij deze causatiefconstructie. Dit betekent dat er in het Zweeds met zekerheid geen verplaatsing plaatsvindt van *husett*, dus dit is geen automatisch proces (zie Taraldsen, 1991 voor een verklaring voor het verschil tussen het Deens en het Zweeds).

¹ De analyse van de hoofdzinnen is strikt genomen niet juist. Deze zou wel voor het Engels kunnen gelden, maar niet voor het Nederlands en Deens. Immers, dit zijn V2 talen, waarbij het subject in de specifier van de CP geland is en het werkwoord op de tweede plaats geland is (Carnie, 2007). De illustratie door middel van de boomstructuren in (10) en (13) is dus uitsluitend gericht om de complementsstructuren.

(13) Jan lader huset male:

(10) Jan laat het huis schilderen:

Het feit dat de woordvolgorde in het Deens verschilt bij de constructies met een actief complement en een passief complement, kan erg verwarrend zijn voor Nederlandse tweede-taalleerders van het Deens. In het ene geval lijkt het Deens qua woordvolgorde op het Engels, in het andere geval op het Nederlands.

Daarom is het interessant om te onderzoeken hoe Nederlandse tweede-taalleerders van het Deens de volgende constructies in (17) en (18) zullen beoordelen. Dat laat namelijk licht schijnen op de vraag welke grammaticale representaties ze hiervoor gebruiken en dat zegt dus iets over het proces van tweedetaalverwerving:

(17) Jan lader huset male.

Jan laat het huis schilderen

(18) *Jan lader male huset.

Jan laat schilderen het huis

‘Jan laat het huis schilderen.’

Optie 1: Als Nederlandse leerders van het Deens als tweede taal beide constructies niet grammaticaal achten, dan lijkt het alsof ze het Deens als een soort Engels zien, waar beide niet mogelijk zijn.

Optie 2: Als Nederlandse leerders van het Deens als tweede taal alleen constructie (18) grammaticaal correct vinden, dan bestaat de kans dat ze doorhebben dat het Deens een SVO volgorde heeft en ervan uitgaan dat ook in dit geval het object achter het werkwoord komt te

staan.

Optie 3: Als Nederlandse leeders van het Deens als tweede taal alleen constructie (17) grammaticaal achten, dan laten zij zich onbewust leiden door de structuur van het Nederlands of hebben ze voldoende kennis van het Deens om dit juist te beoordelen.

In het geval er sprake is van optie 3, kan aan de hand van een constructie die niet dezelfde woordvolgorde heeft in het Nederlands en Deens worden onderzocht waar het oordeel op gebaseerd is.

In het Nederlands zijn de onderstaande drie zinnen (19), (20) en (21) grammaticaal. De agens in de PP kan namelijk op verschillende plaatsen staan, net zoals in de reguliere passieven (22), (23) en (24):

(19) Jan laat het huis schilderen door Klaas.

(20) Jan laat door Klaas het huis schilderen.

(21) Jan laat het huis door Klaas schilderen.

(22) Omdat het huis wordt geschilderd door Klaas.

(23) Omdat door Klaas het huis wordt geschilderd.

(24) Omdat het huis door Klaas wordt geschilderd.

In het Deens, daarentegen, zijn (26) en (27) ongrammaticaal, hoewel (25) wel grammaticaal is (Christensen & Christensen, 2005):

(25) Jan lader huset male af Klaus.

Jan laat het huis schilderen door Klaas.

(26) *Jan lader af Klaus huset male.

Jan laat door Klaas het huis schilderen

(27) *Jan lader huset af Klaus male.

Jan laat het huis door Klaas schilderen

Als de Nederlandse leeders van het Deens constructies (26) en (27) wel grammaticaal achten, dan lijkt het alsof zij zich laten leiden door de structuur van het Nederlands. Wanneer zij echter vinden dat deze constructies niet grammaticaal zijn in het Deens, dan hebben zij waarschijnlijk voldoende kennis van het Deens om dit juist te beoordelen.

Om nog scherper te krijgen waardoor de Nederlandse leerdere van het Deens zich laten leiden, kan er worden gekeken naar constructies waarbij het complementswerkwoord twee objecten heeft (28), (29) en (30), analoog aan de reguliere passieven (31), (32) en (33):

(28) Jan laat de taart bakken voor Klaas.

(29) Jan laat de taart voor Klaas bakken.

(30) Jan laat voor Klaas de taart bakken.

(31) Omdat de taart wordt gebakken voor Klaas.

(32) Omdat de taart voor Klaas wordt gebakken.

(33) Omdat voor Klaas de taart wordt gebakken.

In het Nederlands zijn verschillende woordvolgordes bij twee objecten mogelijk. In het Deens, daarentegen, is de woordvolgorde veel strikter, zowel bij de reguliere passieven (34), (35) en (36) als bij de causatieven met een verborgen passief complement (37), (38) en (39) (Christensen & Christensen, 2005):

(34) Fordi kagen bliver baget til Klaus.

Omdat de taart wordt gebakken voor Klaas.

(35) *Fordi kagen til Klaus bliver baget.

Omdat de taart voor Klaas wordt gebakken

(36) *Fordi til Klaus kagen bliver baget.

Omdat voor Klaas de taart wordt gebakken

(37) Jan lader kagen bage til Klaus.

Jan laat de taart bakken voor Klaas

(38) *Jan lader kagen til Klaus bage.

Jan laat de taart voor Klaas bakken

(39) *Jan lader til Klaus kage bage.

Jan laat voor Klaas de taart bakken

Indien Nederlandse leerdere van het Deens opties (38) en (39) naast optie (37) ook grammaticaal achten, wijst er nog meer in de richting dat zij zich onbewust laten leiden door

de structuur van het Nederlands.

Er zijn ook Nederlanders die de causatiefconstructie met een verborgen passief in het complement ook nog kunnen eens passivizeren (zie Coopmans, 1985):

(40) Het huis is laten schilderen door Jan.

Deze constructie wordt door moedertaalsprekers van het Deens niet als grammaticaal geacht:

(41) *Huset er ladet malet af Jan.

Als er Nederlandse leerders van het Deens zijn die optie (41) ook als grammaticaal achten, is de waarschijnlijkheid dat zij zich laten leiden door de structuur van het Nederlands nog groter.

Het experiment dat ik hiertoe uitvoer en zal beschrijven in het volgende hoofdstuk is dan ook een grammaticaliteitsoordeel-taak waarbij de Nederlandse leerders van het Deens verschillende Deense causatiefconstructies moesten beoordelen op hun grammaticaliteit.

3. METHODE

3.1 Design

De grammaticaliteitsoordeel-taak was bestond uit een lijst zinnen, die in totaal uit 52 items bestond. Hiervan waren er 24 testitems en 28 fillers. De testitems bevatten twaalf verschillende condities met elk twee tokens, allemaal causatiefconstructies. De verwachting was dat van deze twaalf condities vier condities als grammaticaal moesten worden geacht door moedertaalsprekers van het Deens (volgende de beschrijving die door Taraldsen 1991 is gegeven) en acht condities als ongrammaticaal. Zes van deze ongrammaticale condities waren geconstrueerd op basis van de vier grammaticale condities, maar dan met een woordvolgorde die net wat anders was, vaak gebaseerd op het Nederlands. De twee overige condities waren gebaseerd op constructies die sommige moedertaalsprekers van het Nederlands gebruiken. Naar verwachting zouden deze acht condities bij elkaar dus als niet-grammaticaal beoordeeld moeten worden door moedertaalsprekers van het Deens.

Hieronder staan telkens eerst de grammaticale condities weergegeven met daaronder de corresponderende ongrammaticale condities. (11) en (12) hebben geen bijbehorende

grammaticale conditie, maar zijn afgeleid van een constructie die sommige moedertaalsprekers van het Nederlands gebruiken:

(1) Actief-werkwoord-object:

Jan lader Klaus male huset.

Jan laat Klaas schilderen het huis

(2) Actief-object-werkwoord:

*Jan lader Klaus huset male.

Jan laat Klaas het huis schilderen

(3) Passief-object-werkwoord:

Matthias lader sit tøj vaske.

Matthias laat zijn kleding wassen

(4) Passief-werkwoord-object:

*Matthias lader vaske sit tøj.

Matthias laat wassen zijn kleding

(5) Passief-object-werkwoord-*door* constructie:

Andreas lader et skib bygge af Tobias.

Andreas laat een schip bouwen door Tobias

(6) Passief-*door* constructie-object-werkwoord:

*Andreas lader af Tobias et skib bygge.

Andreas laat door Tobias een schip bouwen

(7) Passief-object-*door* constructie-werkwoord:

*Andreas lader et skib af Tobias bygge.

Andreas laat een schip door Tobias bouwen

(8) Passief-object¹-werkwoord-object²:

Jan lader en kage bage til Klaus.

Jan laat een taart bakken voor Klaas

(9) Passief-object¹-object²-werkwoord:

*Jan lader en kage til Klaus bage.

Jan laat een taart voor Klaas bakken

(10) Passief object ²-object¹-werkwoord:

*Jan lader til Klaus en kage bage.

Jan laat voor Klaas een taart bakken

(11) Dubbele passief-object-werkwoord:

*I går er Mette lade støvsuge huset.

gisteren is Mette laten stofzuigen het huis

(12) Dubbele passief-object-werkwoord-*door* constructie:

* I forgårs er gulvet lade vaske af Louise.

eergisteren is de vloer laten wassen door Louise

De fillers waren gebaseerd op verschillen in woordvolgorde tussen het Nederlands en Deens, met uitzondering van vier zinnen waarbij er een verschil is tussen het gebruik van de hulpwerkwoorden *zijn* en *hebben* in het Nederlands en Deens.

De items werden in een willekeurige volgorde weergegeven. De kennis van het Deens is de onafhankelijke variabele in dit onderzoek. Daartegenover staat de afhankelijke variabele, wat het grammaticale oordeel was over de verschillende testcondities.

Aangezien de diversiteit van de kennis van het Deens zeer groot was, is de testgroep gesplitst in twee verschillende groepen, de *beginners* en de *gevorderden*. Dit is voornamelijk gedaan op hun eigen inschatting van hun niveau van het Deens aan de hand van het Europees referentiekader. Over het algemeen werden degenen die zichzelf hadden geschat op niveau A en B in de beginnersgroep ingedeeld en degenen met niveau C dus in de gevorderdengroep. Een paar uitzonderingen hierop waren participanten die zichzelf wel op A of B niveau hadden ingeschat, maar aangaven dat zij ook thuis het Deens gebruikten en vaak ook meer dan veertig uur per week. Zij zijn alsnog ingedeeld in de gevorderdengroep.

3.2 Participanten

In totaal hebben 47 participanten deelgenomen aan dit onderzoek. De testgroep bestond uit 37 Nederlanders die het Deens als tweede taal hebben geleerd. Dat betekent dat de controlegroep uit tien Denen bestond die de vragenlijst ingevuld hebben. Alle participanten zijn via Facebook gevonden door oproepjes te plaatsen in Facebookgroepen. Voor de testgroep was dit de Facebookgroep ‘Nederlanders in Denemarken’, bestaande uit

Nederlanders die tegenwoordig in Denemarken wonen. Enkele participanten uit deze groep ken ik persoonlijk. De participanten uit de controlegroep zijn grotendeels benaderd door middel van een Facebookgroep van het studentenhuis waar ik woonde gedurende mijn halfjarige uitwisseling in Aarhus, Denemarken (najaar 2012) en door middel van een Facebookgroep van de cursus die ik destijds daar volgde. De controlegroep bestond zodoende voornamelijk uit studenten van 20 tot en met 30 jaar uit Aarhus. De leeftijd van de participanten in de testgroep varieerde van 21 tot 61 jaar.

De ingedeelde beginnersgroep bestond uit elf participanten en de gevorderdengroep uit 26 participanten.

Alle participanten wisten niet van het doel van het onderzoek af, maar naar alle waarschijnlijkheid hadden ze wel een vermoeden na het invullen van de vragenlijst. Naderhand werden er namelijk veel berichtjes geplaatst over de inhoud van de vragenlijst en dan met name over de *lader-constructie* (laten-constructie), waar het uiteraard allemaal om draaide.²

3.3 Meetinstrumenten

Het onderzoek bestond uit een grammaticaliteitsoordeel-taak die aan de hand van het invullen van een zelfgemaakte vragenlijst kon worden uitgevoerd. Er werd gebruik gemaakt van een 5-punts Likert schaal, waarbij 1 voor 'heel slecht' stond en 5 voor 'heel goed'. Het ging hierbij om een online enquête via de website: www.enquetemaken.be. De bijlage bevat de vragenlijst met de bijbehorende instructies voor zowel de testgroep als voor de controlegroep.

3.4 Procedure

Op de verschillende Facebookgroepen was een oproep geplaatst om de vragenlijst in te vullen via een link. Dit was de oproep aan de Nederlanders, die voor de Denen ongeveer hetzelfde was:

² Twee voorbeelden van deze berichtjes zijn:

1. *Het kan best aan mij liggen maar het gebruik van het werkwoord 'lader' kwam nogal vreemd over op mij. Dat is niet een woord dat ik veel hoor in het dagelijkse gebruik van de deense taal, ik gebruik het zelden op die manier en ik hoor het ook niet vsn mijn deense vrienden, collega's en klanten.*
2. *Ik vind het nog steeds warrig. Nogmaals: De test spreekt van grammaticale juistheid, maar moet ik daarbij nou wel of niet ook op idiomatische gebruikelijkheid letten? Dus: Een zin de grammaticaal juist is, maar idiomatisch ongebruikelijk moet maar een 4 krijgen, of toch een 5, omdat het alleen om de grammatica gaat?*

'Hoi allemaal,

Zoals ik al eerder gepost had, ben ik op zoek naar Nederlanders die het Deens als tweede taal hebben geleerd. Dit is voor mijn bachelorscriptie van Taalwetenschap aan de Universiteit van Utrecht. Het gaat hierbij om het invullen van een vragenlijst waarbij Deense zinnen beoordeeld moeten worden.

Hieronder dan eindelijk de link naar de vragenlijst met Deense zinnen. Het invullen van de vragenlijst duurt ongeveer 15 minuten en ik zal jullie erg dankbaar zijn Ook als je Deens al erg goed is kan je meedoen. Het niveau van je Deens maakt dus niet uit. Als mijn scriptie af is, stel ik jullie uiteraard graag op de hoogte van mijn onderzoek en resultaten.

Alvast bedankt!'

De vragenlijst werd voorafgegaan door duidelijke schriftelijke instructies, die niet exact hetzelfde waren voor de twee verschillende groepen. Bij beide groepen werd de instructie gegeven om de zinnen grammaticaal te beoordelen op een schaal van 1 tot 5, waarbij 1 voor heel slecht stond en 5 voor heel goed. De bovenste zin was telkens alleen ter inleiding van de tweede zin, de testzin. Ter illustratie het volgende voorbeeld:

(42) Matthias og Andreas spiller basketbold.

**Matthias lader en bold til Andreas kaste.*

Matthias en Andreas spelen basketbal

Matthias laat een bal naar Andreas gooien

De eerste zin leidt de tweede zin in. Alleen de tweede zin moet vervolgens beoordeeld worden op zijn acceptabiliteit. Bij de testgroep is benadrukt dat de intuïtie gevolgd moest worden en dat hulpmiddelen niet toegestaan waren. Dit is niet geïnstrueerd bij de controlegroep, omdat er vanuit werd gegaan dat de Denen geen enkele moeite zouden hebben bij het beoordelen van de constructies. Slechts bij de testgroep werd de vragenlijst voorafgegaan door een aantal algemene vragen. Dit waren vragen over zaken die eventueel invloed zouden kunnen hebben op de kennis van het Deens, om op deze manier een nog betere inschatting te krijgen van het

niveau van het Deens. Zoals eerder vermeld, is de vragenlijst met de desbetreffende instructies opgenomen in de bijlage.

Voor beide groepen zijn de vragenlijsten meer dan een week toegankelijk geweest. Na het sluiten van de vragenlijsten zijn alle participanten via een algemeen bericht op Facebook bedankt voor hun deelname aan het onderzoek.

3.5 Analyse

Toen de vragenlijst door zowel de Denen als de Nederlanders was ingevuld, is er gekeken naar missende en opvallende oordelen. Twee van de veertig Nederlanders die de vragenlijst hebben ingevuld, hebben nergens iets ingevuld maar vervolgens wel op verzenden gedrukt waardoor hun antwoorden werden weergegeven als 0 op een schaal van 1 tot en met 5. De gegevens van deze twee participanten zijn niet meegenomen in de resultaten. Zowel in de test- als in de controlegroep was er één participant die maar de helft van de vragen had beantwoord. De gegevens van deze participanten zijn ook niet meegenomen in het onderzoek. De redenen voor het niet of gedeeltelijk invullen van de vragenlijst zijn onbekend.

Vervolgens is er gekeken naar opvallende verschillen in de antwoorden tussen participanten en tussen de tokens in de verschillende condities. Per conditie is aan de hand van een boxplot bekeken of er extreme scores waren, die van invloed konden zijn op de resultaten. Bij de controlegroep waren er een aantal extreme scores in de condities te zien. Bij nadere bestudering werd ontdekt dat er één participant was die vaak een hoger antwoord gaf dan de rest van de groep. Uiteindelijk is besloten om deze participant niet te verwijderen, aangezien zijn oordeel soms wel overeenkwam met het oordeel van de rest. Er is dus geen sprake van een willekeurig oordeel bij deze participant. In de testgroep was er juist echter één participant die alle testitems de score 1 had gegeven. Dit gold niet voor de filleritems, waardoor wordt vermoed dat deze participant de *lader*-constructies radicaal afwijst. Maar ook de scores van deze participant zijn meegenomen in de resultaten, gezien het feit dat er niet sprake was van een willekeurig oordeel. Grote verschillen tussen de tokens in de condities zijn niet ontdekt. Ook is er gekeken of de antwoorden bij de fillers geen verrassende resultaten opleverden en ook dit was niet het geval. De fillers zijn in feite gebruikt als controls voor de werkbaarheid van de test en aangezien deze geen rare resultaten opleverden, kan er geconcludeerd worden dat de test heeft gewerkt.

Vervolgens heeft het programma van de vragenlijst automatisch alle gemiddelden en standaarddeviaties per groep, per zin berekend en werd dit weergegeven in een Word bestand. Ook werden alle antwoorden van de participanten in een Excel bestand weergegeven. Aan de

hand van deze twee bestanden konden gemakkelijk allerlei gemiddelden en andere resultaten worden berekend. Deze zijn samengevoegd in tabel 1 die onder het kopje *resultaten* te vinden zijn.

Bij het berekenen van significante verschillen binnen een groep is er sprake van een “within-subject” vergelijking. Het gaat hierbij om twee afhankelijke steekproeven, waarvoor de Wilcoxon Signed-ranks-toets in het programma SPSS wordt gebruikt. Met de Wilcoxon Signed-ranks-toets kan worden nagegaan of een verschil tussen twee afhankelijke steekproeven op een ordinale variabele op toeval berust (Baarda, de Goede & van Dijkum, 2003). De ordinale variabele is het oordeel op een Likertschaal van 1 tot en met 5.

Om significante verschillen aan te tonen tussen twee groepen, is er gebruik gemaakt van de statistische toets Mann-Whitney U-toets. Het gaat hierbij namelijk om een “between-subject” vergelijking met twee onafhankelijke steekproeven. De twee onafhankelijke steekproeven zijn de controlegroep, die uit de Denen bestaat en de testgroep die uit de Nederlanders bestaat.

Een andere voor de hand liggende toets is de t-toets. Er is echter niet voor deze toets gekozen vanwege het feit dat de t-toets gebruikt maakt van een interval schaal. De Likert schaal is echter een ordinale schaal, waardoor de niet-parametrische Wilcoxon Signed-ranks-toets en de Mann-Whitney U-toets gebruikt moeten worden. Tevens bestond de controlegroep uit slechts tien participanten en ook dit feit maakte het nadelig om gebruik te maken van de t-toets. Bij kleine steekproeven is de t-toets namelijk gevoeliger voor extreme scores dan bij de Wilcoxon Signed-ranks-toets en de Mann-Whitney U-toets (Baarda et al., 2003).

Er is telkens voor tweezijdige toetsing gekozen, aangezien niet te voorspellen viel of de scores hoger of lager uit zouden vallen. Als betrouwbaarheidsinterval is er gekozen voor de standaard 95%.

Bij het berekenen of er een significant verschil tussen de grammaticale constructies en de ongrammaticale constructies binnen een groep is, is voor elke participant het gemiddelde van zowel de grammaticale constructies als van de ongrammaticale constructies berekend. Dit geeft dus twee verschillende gemiddelden per participant.

Bij het berekenen van een significant verschil tussen de twee groepen is ook gebruikt gemaakt van gemiddelden. Voor elke participant is namelijk het gemiddelde van alle constructies bij elkaar genomen, het gemiddelde van de grammaticale constructies en het gemiddelde van de ongrammaticale constructies berekend.

Eveneens is er gebruik gemaakt van gemiddelden bij het berekenen van een significant verschil tussen de beginnersgroep en de controlegroep. Hierbij zijn dezelfde drie gemiddelden

per participant berekend als bij het berekenen van een verschil tussen de controlegroep en de testgroep.

4. RESULTATEN

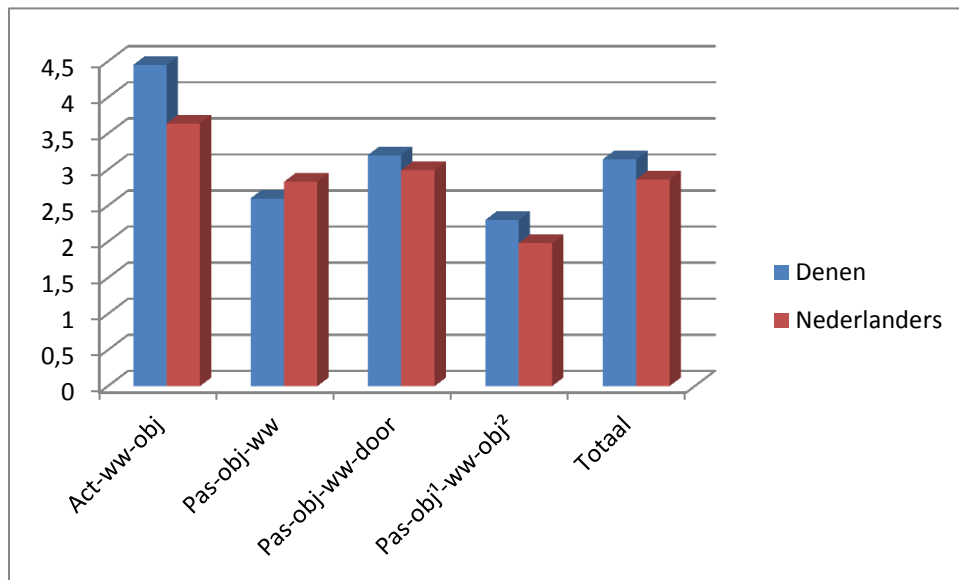
In tabel 2 zijn alle gemiddelden en standaarddeviaties van de grammaticale en ongrammaticale constructies van zowel de controlegroep als de testgroep te zien. Te zien is dat de Denen de grammaticale constructies hoger beoordeeld hebben dan de ongrammaticale constructies. Het totale gemiddelde van de grammaticale constructies bij de Denen is 3.14, waar dit bij de ongrammaticale constructies 1.94 is. De Nederlanders laten eenzelfde patroon zien, hoewel beide gemiddelden bij hen lager zijn uitgevallen. Dit verschil is ook goed in de figuren 1 en 2 te zien.

Tabel 2.

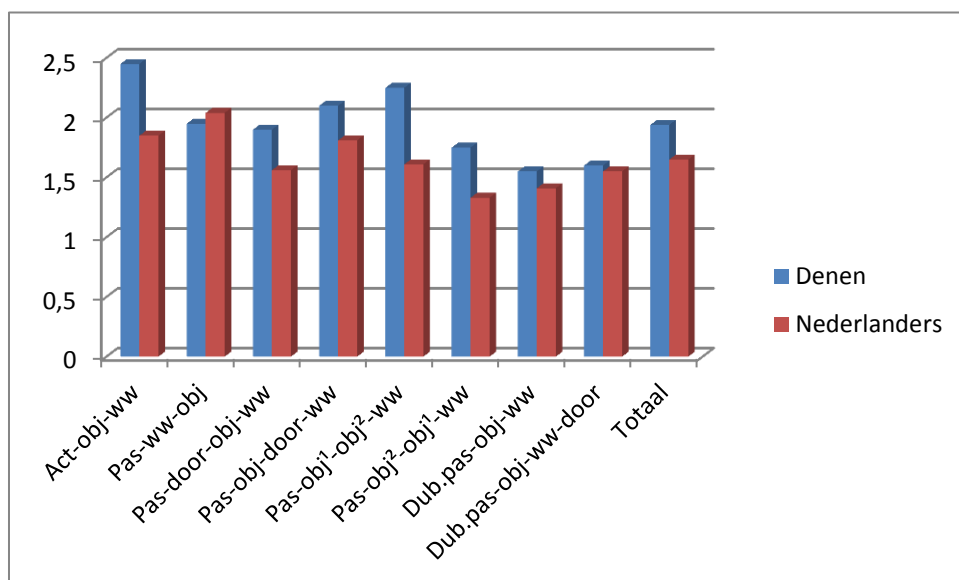
Gemiddelden en standaarddeviaties van de grammaticale en ongrammaticale constructies van de Denen en de Nederlanders

Type zin	Gemiddelde Denen	Gemiddelde Nederlanders	Standaarddeviatie Denen	Standaarddeviatie Nederlanders
Grammaticaal				
Act-ww-obj	4.45	3.64	1.15	1.27
Pas-obj-ww	2.60	2.83	1.43	1.37
Pas-obj-ww-door	3.20	2.99	1.44	1.24
Pas-obj ¹ -ww-obj ²	2.30	1.98	1.22	1.11
Totaal gram.	3.14	2.86		
Ongrammaticaal				
Act-obj-ww	2.45	1.85	1.32	.92
Pas-ww-obj	1.95	2.04	1.19	1.13
Pas-door-obj-ww	1.90	1.56	1.09	.72
Pas-obj-door-ww	2.10	1.81	1.12	.95
Pas-obj ¹ -obj ² -ww	2.25	1.61	1.33	.84
Pas-obj ² -obj ¹ -ww	1.75	1.33	1.16	.62
Dub.pas-obj-ww	1.55	1.41	1.00	.68

Dub.pas-obj-ww- door	1.60	1.55	1.05	.89
Totaal ongram.	1.94	1.65		
Totaal	2.34	2.05		

Figuur 1. Gemiddelden voor de grammaticale constructies

Figuur 2. Gemiddelden voor de ongrammaticale constructies

Om te zien of het verschil tussen de grammaticale en de ongrammaticale constructies significant is, is de statistische toets Wilcoxon Signed-ranks-toets in SPSS gebruikt. Dit is eerst gedaan voor de controlegroep, de Denen. De onafhankelijke variabele is hierbij het type

constructie (grammaticaal of ongrammaticaal) en de afhankelijke variabele is het oordeel. Het is een within-subject vergelijking, omdat binnen de groep is gemeten. De gevonden overschrijdingskans is .007 ($Z=-2.701$), wat veel kleiner is dan de $\alpha=0.05$. Hieruit kan dus worden geconcludeerd dat er een significant verschil is tussen de grammaticale constructies en de ongrammaticale constructies in de controlegroep. Bij de testgroep bleken de grammaticale constructies ook significant hoger te zijn beoordeeld dan de ongrammaticale constructies ($Z= -5.136$; $p < .001$).

Kijkend naar ieder van de condities, zowel in tabel 1 als in figuur 1, is te zien dat de grammaticale causatiefconstructie met het actieve complement als veel beter is beoordeeld dan de grammaticale constructies met een passief complement. Dit geldt voor zowel de controlegroep als voor de testgroep. Wederom is de Wilcoxon Signed-ranks-toets gebruikt om te kijken of er sprake is van een significant verschil tussen de constructie ‘actief-werkwoord-object’ en de constructie ‘passief-object-werkwoord’. De onafhankelijke variabele hierbij is het type constructie (act-ww-obj of pas-obj-ww) en de afhankelijke variabele het oordeel. Ook hier is weer sprake van een within-subject vergelijking, omdat er binnen de groep is getest. Zowel bij de controle- als bij de testgroep is een significant verschil gevonden ($Z= -2.257$; $p < .025$, $Z= -3.405$; $p < .002$). De verschillende Z-waarden met overschrijdingskansen staan in tabel 3 op een rijtje.

Bij het berekenen van een verschil tussen de Denen en de Nederlanders, is de Mann-Whitney U-toets gebruikt, aangezien het hier een between-subject vergelijking betreft. De onafhankelijke variabele hierbij is de nationaliteit en de afhankelijke variabele het gemiddelde oordeel per participant over alle constructies. Er is geen significant verschil gevonden tussen de oordelen van de Denen en de Nederlanders ($U = 145.0$; $p < .421$). Vervolgens zijn de constructies opgedeeld in grammaticale constructies en ongrammaticale constructies. De grammaticale constructies laten net zoals de ongrammaticale constructies geen significant verschil zien ($U = 162.5$; $p < .559$, $U = 153.5$; $p < .413$).

Eveneens is er geen significant verschil gevonden bij het opdelen van de testgroep in beginners en gevorderden, waarbij het gemiddelde oordeel per participant over alle constructies van de beginnersgroep is vergeleken met deze gemiddelden van de controlegroep ($U = 54.0$; $p < .945$). Bij een vergelijking van de grammaticale en ongrammaticale constructies apart genomen is er eveneens geen significant verschil gevonden ($U = 49.0$; $p < .673$; $U = 50.5$; $p < .752$). De verschillende U-waarden en overschrijdingskansen zijn in tabel 4 ondergebracht.

Tabel 3.

Overschrijdingskansen within-subjects

	Z-waarden	Overschrijdingskansen (P-waarden)
Gram./Ongram. Denen	-2.701	.007*
Gram./Ongram. NL'ers	-5.136	.000*
Act./Pas. Denen	-2.257	.024*
Act./Pas. NL'ers	-3.405	.001*

*Significant verschil bij $p < .05$

Tabel 4.

Overschrijdingskansen between-subjects

	U-waarden	Overschrijdingskansen (P-waarden)
Denen/NL'ers gemiddelde	145.0	.420
Denen/NL'ers gram. gemiddelde	162.5	.558
Denen/NL'ers ongram. gemiddelde	153.5	.412
Denen/ NL'se beginners gemiddelde	54.0	.944
Denen/ NL'se beginners gram.gemiddelde	49.0	.672
Denen/NL'se beginners ongram.gemiddelde	50.5	.751

* Significant verschil bij $p < .05$

5. CONCLUSIES

Aan de hand van de resultaten kunnen er nu conclusies worden getrokken over de twee hypothesen die waren opgesteld:

1. *Nederlandse leeders van het Deens zullen geleid worden bij hun oordeel door onbewust een vergelijking met de structuur van het Engels te maken.*
2. *Nederlandse leeders van het Deens zullen onbewust geleid worden bij hun oordeel door hun kennis van de structuur van het Nederlands.*

Hypothese 1 veronderstelde dat de Nederlandse leeders van het Deens de constructies met een passief complement als ongrammaticaal beschouwen, aangezien deze constructies ook niet in het Engels bestaan. De Nederlandse leeders van het Deens waren over het algemeen vrij negatief over deze constructies, maar niet afwijkend ten opzichte van de Denen. Ook zou er dan geen verschil in oordeel moeten zijn tussen de grammaticale constructies met een passief complement en de ongrammaticale constructies met een passief complement. Dit was er echter wel. De Nederlanders waren duidelijk positiever in hun oordeel over de grammaticale constructies dan over de ongrammaticale constructies.

Een statistische berekening liet een significant verschil zien tussen de grammaticale constructies actief-werkwoord-object en passief-object-werkwoord. Hieronder volgen twee eerder genoemde voorbeelden van deze constructies:

(43) Actief-werkwoord-object:

Jan lader Klaus male huset.

Jan laat Klaas schilderen het huis

(44) Passief-object-werkwoord:

Matthias lader sit tøj vaske.

Matthias laat zijn kleding wassen

Dit significante verschil toont aan dat het lage oordeel over de passief constructie niet op toeval kan berusten. Dit wijst erop dat de Nederlanders de passiefconstructie afwijzen en dit resultaat zou hypothese 1 kunnen ondersteunen. Nu is het echter zo dat ook bij de Denen een significant verschil was gevonden waardoor hypothese 1 toch niet juist kan zijn. Dit

significant verschil strookt niet met de gegeven informatie uit de literatuur hierover. Volgens Taraldsen (1991) zou de causatief constructie met een passief complement volledig grammaticaal moeten zijn. De reden voor de lage beoordeling op de grammaticaliteit van deze constructie is nog onbekend.

De geldigheid van hypothese 2 kan worden gecheckt door naar de data van de ongrammaticale constructies te kijken, met uitzondering van de constructie passief-werkwoord-object:

(45) Passief-werkwoord-object:

*Matthias lader vaske sit tøj.

Matthias laat wassen zijn kleding

Afgezien van de bovenstaande constructie voldoen de ongrammaticale constructies namelijk allemaal aan de Nederlandse standaardwoordvolgorde. Als hypothese 2 juist zou zijn, zouden de Nederlandse leeders van het Deens dus opvallend hoger moeten scoren op deze constructies dan de Denen. Dit was echter niet het geval. De Nederlandse leeders van het Deens scoorden zelfs lager dan de Deense controlegroep. Ook zouden ze de grammaticale constructie Actief-werkwoord-object (43) als ongrammaticaal moeten zien, en de grammaticale constructie Passief-werkwoord-object (45) als grammaticaal moeten beoordelen wanneer zij zich zouden leiden door hun kennis van de structuur van het Nederlands. Zoals bij hypothese 1 al is weergegeven, was hier wel een significant verschil tussen gevonden, maar met de hoge en de lage score precies omgekeerd van wat men zou verwachten. De hoge score werd juist aan de actieve constructie gegeven en de lage score aan de passief-constructie. Dit resultaat contrasteert dus met hypothese 2, dat de Nederlandse leeders van het Deens zich zullen laten leiden door een vergelijking met de structuur van het Nederlands te maken.

Zowel hypothese 1 als hypothese 2 kunnen op basis van de hier gevonden resultaten worden verworpen. De Nederlandse leeders van het Deens leken bij hun oordeel niet geleid te worden door een onbewuste vergelijking met de structuur van het Engels of het Nederlands te maken. Globaal gezien lieten de Nederlanders namelijk hetzelfde patroon zien als de Denen. Zodoende is er ook geen significant verschil gevonden tussen de Denen en de Nederlanders in hun grammaticale oordeel.

Dit is ook het geval bij het vergelijken van de groep beginners (testgroep) met de controlegroep. De oordelen van de Nederlandse leeders van het Deens weken dus niet significant af van de oordelen van de Denen, wat betekent dat zij genoeg kennis van het

Deens hadden.

Een ander opvallend resultaat is dat alle oordelen over de *lader*-constructies globaal gezien lager dan aan de hand van de literatuur (Taraldsen, 1991) werd verwacht, uitvielen. Op basis van de literatuur zou worden verwacht dat de grammaticale constructies door de Denen als goed zouden worden beoordeeld. Dus op een schaal van 1 tot en met 5 zou men 4 of 5 verwachten, maar dit was in de meeste gevallen niet het geval. Niet alleen de controlegroep voldeed niet aan deze verwachting, maar ook de testgroep niet. Bij het zoeken naar een verklaring voor de schending van deze verwachting kwam het inzicht dat er een alternatieve constructie in het Deens is om de causatief te weergeven. Dat is namelijk de volgende:

(46) Jan får Klaus til at male huset.

Jan krijgt Klaas voor te schilderen het huis

‘Jan krijgt Klaas zover om het huis te schilderen.’

(47) Jan får huset male af Klaus.

Jan krijgt het huis schilderen door Klaas

‘Jan laat het huis schilderen door Klaas.’

Het zou kunnen zijn dat men in Denemarken vaak deze constructie gebruikt in plaats van de *lader*-constructie, waardoor de *lader*-constructie als minder acceptabel wordt gezien.

Toch is deze constructie niet volledig afgewezen, aangezien er wel een significant verschil te ontdekken was tussen de grammaticale en de ongrammaticale constructies. De grammaticale constructies werden met een significant verschil als beter beoordeeld dan de ongrammaticale constructies.

Een volgende opvallende conditie is de grammaticale constructie met een passief complement met twee objecten, in tabel 2 en figuur 1 weergegeven als passief-object¹-ww-object²:

(48) Passief-object¹-werkwoord-object²:

Jan lader en kage bage til Klaus.

Jan laat een taart bakken voor Klaas

Deze conditie vertoonde extreem lage scores voor een conditie die, opnieuw, volgens de literatuur (Taraldsen, 1991) grammaticaal zou moeten zijn.

De twee opgestelde hypothesen worden aan de hand van dit onderzoek dus afgewezen. De Nederlandse leeders van het Deens leken bij hun oordeel noch geleid te worden door een onbewuste vergelijking met de structuur van het Engels te maken noch onbewust geleid te worden door hun kennis van de structuur van het Nederlands. De kennis die zij hadden van de Deense causatieven kan dus niet worden afgeleid van de T1 input. Tevens kan deze kennis niet worden afgeleid van de standaardwoordvolgorde in het Deens.

Een volgende mogelijkheid is dat de verklaring voor deze onbewuste kennis gezocht moet worden bij de Universele Grammatica. Dit is een grammatica waar men mee is aangeboren en dus hoeft er niet te worden gezocht naar een verklaring dat het aanleren van deze kennis inhoudt. Zodoende zou dit experiment in de richting kunnen wijzen dat de tussentalige grammatica's beperkt worden door UG.

6. DISCUSSIE

Dit onderzoek heeft meer inzicht verschaft in de manier waardoor Nederlandse leeders van het Deens zich lieten leiden bij het leren van het Deens als tweede taal. Zij lieten zich noch door de structuur van het Engels noch door de structuur van het Nederlands leiden. Waar zij zich dan wel door lieten leiden is nog onbekend en dit is een vraag voor vervolgonderzoek.

Ook al is er geconcludeerd dat de Nederlanders niet significant verschilden in hun grammaticaliteitsoordelen van de Denen, zou dit wellicht ook kunnen liggen aan het feit dat de meeste van de participanten, dus ook de beginners, al een zodanige kennis van het Deens hadden dat zij in feite oordeelden als moedertaalsprekers van het Deens. Nu was de testgroep ingedeeld in beginners en gevorderden op basis van hun eigen inschatting van niveau van het Deens aan de hand van het Europees Referentiekader. Bij een volgend onderzoek zou er een officiële test moeten komen om het niveau van het Deens van de participanten te bepalen.

Wat het onderzoek beïnvloed zou kunnen hebben, is dat er slechts tien participanten in de controlegroep zaten, waarvan één participant vaak hoger beoordeelde dan de rest. Om een betrouwbaarder resultaat te verkrijgen, is het uiteraard verstandig de controlegroep groter te maken.

Slechts bij de testgroep werd gevraagd naar leeftijd, sekse en opleiding. Vervolgens is er niet gekeken of deze variabelen invloed zouden kunnen hebben op de resultaten. In het vervolg zou ook bij de controlegroep hiernaar gevraagd moeten worden, zodat kan worden bekeken of deze variabelen enige invloed hebben op de resultaten.

Wat eveneens van invloed geweest zou kunnen zijn op de resultaten is dat er onder

sommige participanten verwarring bestond over de term ‘grammaticaliteit’ in de instructie (zie voetnoot 2, commentaar 2). Er werd hun gevraagd de zinnen op hun grammaticaliteit te beoordelen, maar hierdoor ontstond bij tenminste één participant de onzekerheid of er een onderscheid moesten worden gemaakt tussen ‘gebruikelijkheid’ en ‘welgevormdheid’ (hier grammatica). Een betere manier om dit te verwoorden is wellicht te vragen of de zin acceptabel klinkt. In het vervolg moet hier rekening mee worden gehouden.

Om te voorkomen dat de participant tijdens het onderzoek al een indruk heeft wat er precies onderzocht wordt, zouden er in het vervolg meer filleritems moeten worden toegevoegd die de participant niet onmiddellijk in de richting van de woordvolgorde varianten binnen het causatiefcomplement leiden. Een andere mogelijkheid is uiteraard om het aantal testcondities per test te reduceren.

Een globale observatie was dat alle *lader*-constructies als minder grammaticaal werden beoordeeld dan verwacht werd aan de hand van de literatuur hierover (Taraldsen, 1991). Zoals eerder al beschreven, zou dit kunnen liggen aan het feit dat er in het Deens een alternatieve constructie voor de causatief is:

(47) Jan får huset male af Klaus.

Jan krijgt het huis schilderen door Klaas

‘Jan laat het huis schilderen door Klaas.’

Een optie voor vervolgonderzoek zou kunnen zijn om te onderzoeken of dezelfde verschillen in oordelen worden verkregen wanneer ook hier de volgordeverschillen worden toegepast. Dus dat betekent dat het object dan ofwel links ofwel rechts van het werkwoord komt te staan.

Opvallend aan de resultaten was dat de grammaticale passiefconstructie (44) als veel minder grammaticaal werd beoordeeld dan de grammaticale actiefconstructie (43). Nu is de vraag of de Nederlanders ditzelfde oordeel ook voor de gelijksoortige Nederlandse constructies zouden hebben of dat dit alleen voor het Deens geldt. Een vervolgonderzoek zou een antwoord op deze vraag kunnen geven.

7. DANKWOORD

Hierbij wil ik mijn scriptiebegeleider Prof. Dr. P.H.A. Coopmans bedanken voor alle hulp bij het schrijven van mijn scriptie. De gesprekken met Peter gaven mij een verhelderend inzicht en geruststellend gevoel over mijn scriptie. Ook wil ik alle Deense en Nederlandse participanten bedanken die mijn onderzoek mogelijk hebben gemaakt. Tevens is mijn broer, Joachim Andersson, een grote hulp geweest bij het construeren van de zinnen voor de vragenlijst. Zonder zijn uitstekende kennis van het Deens was dit een lastige taak geworden. Daarnaast wil ik mijn collega-studenten en de docenten van Taalwetenschap bedanken voor de hulp en ideeën tijdens de scriptieclasses. Tot slot bedank ik mijn vriendinnen die samen met mij veel tijd in de Universiteitsbibliotheek hebben doorgebracht. De vele koffiepauzes met hen gaven mij weer energie om hard aan de slag te gaan met mijn scriptie.

8. REFERENTIES

- Baarda, D.B., de Goede, M.P.M. & van Dijkum, C.J. (2003). *Basisboek Statistiek met SPSS: Handleiding voor het verwerken en analyseren van en rapporteren over (onderzoeks)gegevens*. Groningen: Wolters-Noordhoff bv.
- Carnie, A. (2007). *Syntax. A Generative Introduction*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Christensen, R. Z., & Christensen L. (2005). *Dansk Grammatik*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Coopmans, P. (1985). *Language Types: Continua or Parameters?* Proefschrift, Universiteit Utrecht, Utrecht: Drukkerij Elinkwijk bv.
- Ellis, R. (2008). *The Study of Second Language Acquisition*. Oxford: University Press.
- Meisel, J. M. (2011). *First and Second Language Acquisition and Universal Grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Taraldsen, K.T. (1991) A Directionality Parameter for Subject-Object linking. In Freidin, R. (1991). *Principles and Parameters in Comparative Grammar*. Cambridge, MA: The MIT Press . pp. 219-268
- White, L. (2003). *Second Language Acquisition and Universal Grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Zubizarreta, M. L. (1985). The Relation between Morphophonology and Morphosyntax: The Case of Romance Causatives. *Linguistic Inquiry*, 16, 247-289.

Vragenlijst Denen

Angiv i hvilket omfang du synes at nedenstående fede sætninger er grammatiske på en skala fra 1 til 5. Det handler således hovedsageligt om den grammatiske form snarere end indholdet eller betydningen. Sæt kryds i kassen som du tror passer bedst til sætningen. 1 er lig med meget dårligt og 5 med meget godt. Der er 52 sætninger i alt. Held og lykke!

	1. Meget dårlig	2.	3.	4.	5. Meget god
1. Jans cykel er gået i stykker. Jan gik hjem i går.					
2. Julia var væk i dag. Thomas tror at Julia en tur har gået.					
3. Niels har købt en ny vaskemaskine. Niels lader af Matthias vaskemaskinen installere.					
4. Christina kan godt lide at lave mad. Simone ved at Christina pasta har kogt.					
5. Ofte kommer Tobias sent hjem. Klaus undrer sig, om Tobias skal over arbejde.					
6. Rikkes rygsæk er helt slidt. Rikke skal købe en ny rygsæk.					
7. Christinas hår er meget langt. Christina lader sit hår klippe af frisøren.					
8. Jan og Louise har købt et nyt hus. Jan lader Klaus male huset.					
9. Matthias og Andreas spiller basketbold. Matthias lader en bold til Andreas kaste.					
10. Matthias har ikke behov for søvn. Hele natten spiller Matthias computerspil.					
11. Klaus var i Magasin i dag. Tobias ved at Klaus har købt en skjorte.					
12. Marie er en festabe. Marie holder hele natten fest.					
13. Jan og Klaus er gode venner. Jan har været hos Klaus i sidste uge.					

14. Jan har lyst til at snakke med nogen. Jan vil Tobias' mobilnummer have.					
15. Niels' værelse har brug for en ny farve. Niels lader Andreas værelset male.					
16. Jan har fået et nyt værelse. I går er værelset lade tapetsere af Jan.					
17. Matthias' tøj er beskidt. Matthias lader sit tøj vaske.					
18. Klaus er en rigtig familie mand. Klaus kan lide at lave mad.					
19. Louise er blevet gift i sidste uge. Rikke lader til Louise en kort give.					
20. Tobias gik forbi Jans hus. Tobias snakkede med Jan, der i haven sad.					
21. Thor er for gammel til at gøre noget som helst. Thor lader klippe sine negle.					
22. Louise kan godt lide biler. Thor siger at Louise en bil købt har i går.					
23. Niels er blevet 20 i dag. Simone lader til Niels gaven give.					
24. Thomas har sommeferie. Thomas er været i Frankrig sidste uge.					
25. Marie har en dyb stemme. Marie har været en mand engang					
26. Marie mødte to mennesker i går. Det var Jan og Klaus, som Marie mødte i går.					
27. Anders kan ikke lide at gå. I går cyklede Anders til byen.					
28. Marie er meget træt. Marie lader en pizza levere.					
29. Louise synes at bilen er meget langsom. Louise lader salge bilen.					
30. Tobias er meget sporty. Tobias elsker at fodbold spille.					
31. Tobias kan godt lide at læse bøger.					

Marie lader en bog give til Tobias.					
32. Julia er meget sulten. Julia lader Sebastian pasta koge.					
33. Marie kan ikke lide støv. I går er Mette lade støvsuge huset.					
34. Jans motorcykel er meget støvet. Jan lader af Tobias motorcyklen vaske.					
35. Sebastian kan godt lide at spise tærter. Christina lader en tærte til Sebastian bage.					
36. Jan taler hollandsk. Jan kan ikke tale dansk.					
37. Julia siger at Sebastian er dum. Andreas synes, at Julia ikke har ret.					
38. Andreas kan godt lide at sejle. Andreas lader et skib bygge af Tobias.					
39. Niels og Mette kender hinanden fra Gymnasiet. Niels er været hos Mette i forgårs.					
40. Tobias elsker sport. Tobias spiller fodbold hele dagen.					
41. Gulvet i Louises hus var meget beskidt. I forgårs er gulvet lade vaske af Louise.					
42. Marie vil flytte til Canada. Marie kan godt engelsk tale.					
43. Klaus har fødselsdag i dag. Jan lader en kage bage til Klaus.					
44. Niels hørte ikke hvad Klaus sagde. Niels tror at Klaus en kop kaffe bestilt har.					
45. Marie kan godt lide at læse bøger. Jan siger at Marie har læst en bog i dag.					
46. Mette har fået en ny luftmadrasse. Mette lader luftmadrassen af Thor pumpe.					
47. Sebastian elsker havearbejde.					

Sebastian var i går i haven.					
48. Klaus fortæller Jan at Marie er gravid. Jan tror ikke, at Klaus siger sandheden.					
49. Tobias er flyttet sammen med sin kæreste. Det er Marie, som Tobias sammen med bor.					
50. Den røde bil er meget beskidt. Marie lader Tobias vaske bilen.					
51. Louises arm gør ondt. Louise lader gulvet af Klaus vaske.					
52. Niels har et stort cykelskur. Sidste uge er Tobias lade male cykelskuret.					

Tak for hjælpen!

Vragenlijst Nederlanders

Geef aan in hoeverre u de volgende zinnen grammaticaal acht op een schaal van 1 tot 5. Het gaat hierbij dus om de grammaticale vorm, en niet om de inhoud of betekenis. Beoordeel echter telkens alleen de onderste zin, de bovenste zin is ter inleiding. Kruis het vakje aan dat u het best vindt passen bij de zin. Daarbij staat 1 voor heel slecht, en 5 voor heel goed. In totaal zijn er 52 zinnen. Volg uw intuïtie en sta niet te lang stil bij de zinnen. Vul de vragenlijst in één keer in en gebruik hierbij geen hulpmiddelen. We beginnen met een aantal algemene vragen en vragen die een idee van uw niveau van het Deens zullen geven.

Held og lykke!

1. Wat is uw leeftijd?
2. Wat is uw geslacht?
3. Wat is uw hoogst genoten opleiding?
4. Wanneer bent u begonnen Deens te leren (maand+jaar)?
5. Op welke manier heeft u Deens geleerd?
6. Heeft u Deense les gevolgd bij LærDansk? Zo ja, wat is de hoogst voltooide module?
7. Wanneer gebruikt u het Deens?
8. Hoeveel uur per week gebruikt u ongeveer het Deens?
9. Op welk niveau van het Europees referentiekader schat u uzelf in (A1 is het laagst, C2 het hoogst; A: basisgebruiker, B: onafhankelijke gebruiker, C: vaardige gebruiker)? Hier vindt u meer informatie over de verschillende niveaus: <http://www.erk.nl/schoolleider/watiserk/>

	1. Heel slecht	2.	3.	4.	5. Heel goed
1. Jans cykel er gået i stykker. Jan gik hjem i går.					
2. Julia var væk i dag. Thomas tror at Julia en tur har gået.					
3. Niels har købt en ny vaskemaskine. Niels lader af Matthias vaskemaskinen installere.					
4. Christina kan godt lide at lave mad. Simone ved at Christina pasta har kogt.					
5. Ofte kommer Tobias sent hjem. Klaus undrer sig, om Tobias skal over arbejde.					
6. Rikkens rygsæk er helt slidt.					

Rikke skal købe en ny rygsæk.					
7. Christinas hår er meget langt. Christina lader sit hår klippe af frisøren.					
8. Jan og Louise har købt et nyt hus. Jan lader Klaus male huset.					
9. Matthias og Andreas spiller basketball. Matthias lader en bold til Andreas kaste.					
10. Matthias har ikke behov for søvn. Hele natten spiller Matthias computerspil.					
11. Klaus var i Magasin i dag. Tobias ved at Klaus har købt en skjorte.					
12. Marie er en festabe. Marie holder hele natten fest.					
13. Jan og Klaus er gode venner. Jan har været hos Klaus i sidste uge.					
14. Jan har lyst til at snakke med nogen. Jan vil Tobias' mobilnummer have.					
15. Niels' værelse har brug for en ny farve. Niels lader Andreas værelset male.					
16. Jan har fået et nyt værelse. I går er værelset lade tapetsere af Jan.					
17. Matthias' tøj er beskidt. Matthias lader sit tøj vaske.					
18. Klaus er en rigtig familie mand. Klaus kan lide at lave mad.					
19. Louise er blevet gift i sidste uge. Rikke lader til Louise en kort give.					
20. Tobias gik forbi Jans hus. Tobias snakkede med Jan, der i haven sad.					
21. Thor er for gammel til at gøre noget som helst. Thor lader klippe sine negle.					
22. Louise kan godt lide biler. Thor siger at Louise en bil købt har i går.					
23. Niels er blevet 20 i dag.					

Simone lader til Niels gaven give.					
24. Thomas har sommeferie. Thomas er været i Frankrig sidste uge.					
25. Marie har en dyb stemme. Marie har været en mand engang					
26. Marie mødte to mennesker i går. Det var Jan og Klaus, som Marie mødte i går.					
27. Anders kan ikke lide at gå. I går cyklede Anders til byen.					
28. Marie er meget træt. Marie lader en pizza levere.					
29. Louise synes at bilen er meget langsom. Louise lader salge bilen.					
30. Tobias er meget sporty. Tobias elsker at fodbold spille.					
31. Tobias kan godt lide at læse bøger. Marie lader en bog give til Tobias.					
32. Julia er meget sulten. Julia lader Sebastian pasta koge.					
33. Marie kan ikke lide støv. I går er Mette lade støvsuge huset.					
34. Jans motorcykel er meget støvet. Jan lader af Tobias motorcyklen vaske.					
35. Sebastian kan godt lide at spise tærter. Christina lader en tærte til Sebastian bage.					
36. Jan taler hollandsk. Jan kan ikke tale dansk.					
37. Julia siger at Sebastian er dum. Andreas synes, at Julia ikke har ret.					
38. Andreas kan godt lide at sejle. Andreas lader et skib bygge af Tobias.					
39. Niels og Mette kender hinanden fra Gymnasiet. Niels er været hos Mette i					

forgårs.					
40. Tobias elsker sport. Tobias spiller fodbold hele dagen.					
41. Gulvet i Louises hus var meget beskidt. I forgårs er gulvet lade vaske af Louise.					
42. Marie vil flytte til Canada. Marie kan godt engelsk tale.					
43. Klaus har fødselsdag i dag. Jan lader en kage bage til Klaus.					
44. Niels hørte ikke hvad Klaus sagde. Niels tror at Klaus en kop kaffe bestilt har.					
45. Marie kan godt lide at læse bøger. Jan siger at Marie har læst en bog i dag.					
46. Mette har fået en ny luftmadrasse. Mette lader luftmadrasen af Thor pumpe.					
47. Sebastian elsker havearbejde. Sebastian var i går I haven.					
48. Klaus fortæller Jan at Marie er gravid. Jan tror ikke, at Klaus siger sandheden.					
49. Tobias er flyttet sammen med sin kæreste. Det er Marie, som Tobias sammen med bor.					
50. Den røde bil er meget beskidt. Marie lader Tobias vaske bilen.					
51. Louises arm gør ondt. Louise lader gulvet af Klaus vaske.					
52. Niels har et stort cykelskur. Sidste uge er Tobias lade male cykelskuret.					

Bedankt voor het invullen van de vragenlijst!